

פרק רביעי

צורתו, חלקיו ופידותיו של המזבח

המזבח הן אמות של שישה טפחים וחלק מהן הן אמות של חמישה טפחים. סך גובהו של המזבח הוא 58 טפחים.

1. להלן המידות המדויקות של אורכו, רוחבו וגובהו של כל חלק מחלקי המזבח:⁷

יסוד - אורכו ורוחבו 32 אמה (בת 6 טפחים). היסוד עולה אמה (בת 5 טפחים) וכונס אמה (בת 5 טפחים).⁸

סובב - אורכו ורוחבו 30 אמה (בת 6 טפחים) ושני טפחים. הסובב עולה חמש אמות (בנות 6 טפחים) וכונס אמה (בת 5 טפחים).

מקום המערכה - אורכה ורוחבה 28 אמה (בת 6 טפחים) ו-4 טפחים. מקום המערכה עולה שלוש אמות (בנות 6 טפחים).

א. המזבח עשוי מארבעה חלקים: יסוד, סובב, מקום מערכה וקרנות. חלקים אלו מונחים אחד על גבי השני כמגדל, ונראים כיחידה אחת.¹

ב. חלקי המזבח, מלבד היסוד² - חייבים להיות מרובעים.³ דין זה מעכב את כשרות המזבח.⁴

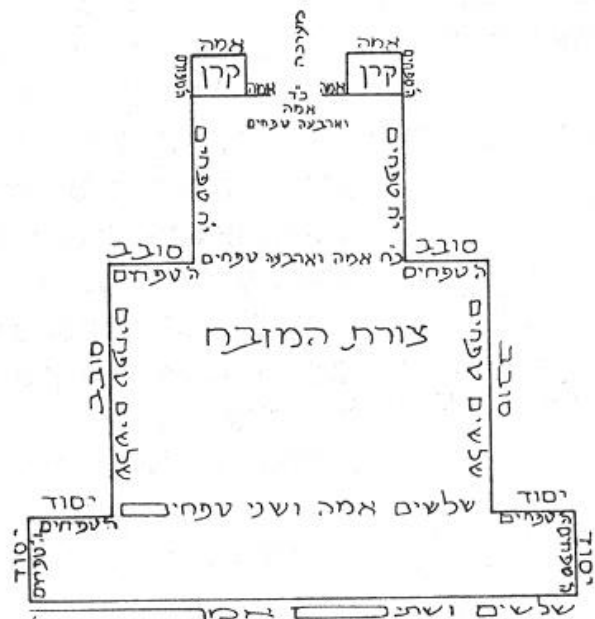
מזבח ששימש לעבודה זרה, נמצא בחפירות במגידו. למזבח זה קרנות שאינן מרובעות. במזבח שבמקדש אין לבנות קרנות כאלה, אלא מרובעות.

פידות המזבח:

ג. מעיקר הדין, אין מידה קבועה למזבח העולה, ומותר לכתחילה לבנותו בגודל שבין 5 אמות ל-60 אמה. מזבח שגודלו פחות מ-5 אמות או יותר מ-60 אמה - פסול.⁵

ד. עם זאת, למעשה, ראוי להשתדל ולבנות מזבח שגודלו 32*32 אמה.⁶

ה. גובהו של המזבח, כולל קרנותיו, הוא 10 אמות. חלק מאמות

מידות המזבח: תרשים של חלקי המזבח השונים ומידותיהם לפי שיטת הרמב"ם, כפי שצייר הרמב"ם בפירושו למשנה.

1. פרק ד.
2. יחזקאל מג,טז; רמב"ם בית הבחירה בג; 'אבן-האזל' בית הבחירה בג; ערוך-השולחן קדשים ה,ה, ועוד.
3. על פי שיטת הרמב"ם בית הבחירה ב,ו-ח; לרש"י במנחות צח,א-ב שיטה שונה במקצת, וכדלהלן.
4. רש"י (מנחות צז,ב ד"ה ואמה רוחב) סובר שכניסת היסוד היא באמה בת 6 טפחים.

1. בזמן בניית המזבח אין חובה ליצוק את כל חלקי המזבח יחד, ומותר ליצוק ולבנות כל חלק וחלק בפני עצמו. אך התוצר הסופי של המזבח צריך להיות כזה, שכל חלקי המזבח מחוברים אחד לשני ומהווים יחידה אחת.
2. תוס' זבחים נד,א ד"ה רב.
3. זבחים סב,ב; רמב"ם בית הבחירה ב,ז.
4. שם.
5. זבחים סב,א; רש"י ותוס' שם. לדיון נרחב בנושא ראה שער יסודות ההלכה

הנקבים ביסוד: בציור נראים הנקבים שבפינה המערבית דרומית של היסוד. נקבים אלו משמשים לשפיכת שיירי דם הקרבנות.

קרנות המזבח:

יא. מקום יציאת קרנות המזבח בגג המערכה הוא בארבע פינות וקצוות הגג.¹⁵

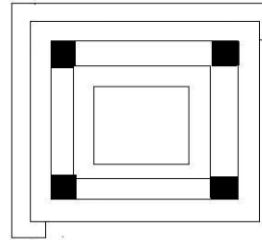
יב. קרנות המזבח חייבות להיות חלולות. יש לעשות את חלל הקרנות פתוח לגג הקרן.¹⁶ קרנות מזבח שאינן חלולות פוסלות את המזבח.¹⁷

יג. את הנקבים בקרנות יש לעשות בזמן בניית הקרן, כשמלאים את דפוס הקרן באבנים ובטיט, באמצעות הנחת חתיכות עץ בתוך הקרן והוצאתם לאחר התקשות הטיט. כך ניתן לשמור על 'שלמותם' של האבנים ולהימנע מפגימתם.¹⁸

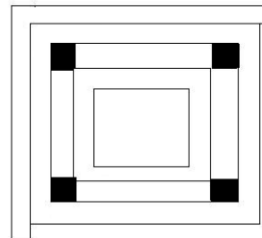
קרנות המזבח - ארבע קרנות בצורת ריבוע, בגודל 1*1*1 אמה (גובה 5 טפחים, רוחב ואורך 6 טפחים⁹).

יסוד המזבח:

ז. יסוד המזבח אינו מקיף את המזבח לכל אורך ארבעת רוחותיו, אלא רק את הרוח הצפונית והמערבית בשלמות, ועוד שתי אמות בדרום המזבח ובמזרחו.¹⁰ מזבח שאין לו אלא אמת יסוד אחת בדרום ואמת יסוד אחת במזרח - כשר בדיעבד.¹¹

צורת היסוד לכתחילה: לפי שיטת הרא"ש והגר"א.

יסוד כשר בדיעבד: לפי שיטת הרמב"ם.

ח. יש לעשות שני נקבים בפינה הדרום-מערבית של יסוד המזבח. נקבים אלו משמשים לסילוק שיירי דם הקרבנות.¹²

ט. יש לבנות אמת מים מתחת ליסוד, כדי שהדם הנשפך לנקבים שביסוד יזרום דרכה לנחל קדרון, הזורם ממזרח להר הבית.¹³

י. אפשר להוסיף נקבים נוספים לאורך כל היסוד.¹⁴

צריכות להיות חלולות כי עליהם להיות כקרני החיות שהן חלולות. כלומר, זהו דין הנובע ממבנה המזבח וצורתו. ואכן כך כתב במפורש האברבנאל (שמות כז): "ונקראו קרנות מפני שהיו בולטות לצד מעלה כמו קרניים", וכיוצא בזה כתב הרמב"ן דברים א,ד.

גם יוסף בן מתתיהו (מלחמת היהודים ה,הו) כותב: "ופינותיו [של המזבח] היוצאות ממנו היו כדמות קרנות", ומשמע, כקרני הבהמות.

לעומת זאת רש"י (זבחים נד,ב ד"ה דמחית תותי) סובר שלחללים בקרנות היה שימוש מעשי, שהיו נותנים את דם החטאת לתוכן. לפיכך יש מהאחרונים (מעשה חושב פ"ו אות ג; ר"מ קאזיס מידות ג,א) הסוברים שנקבים אלו היו בצדי הקרנות ולא בגג הקרנות. לבירור נרחב בנושא ראה שער יסודות ההלכה פרק ז.

17. זבחים סב,א; רמב"ם שם.

18. זבחים נד,א-ב; רמב"ם בית הבחירה ב,טז.

9. ולדעת רגמ"ה אמת הקרנות היא בת 5 טפחים.

10. רא"ש וגר"א למידות ג,א; ליקוטי הלכות לזבחים נד,א; חזו"א וספר חנוכת הבית.

11. כדעת הרמב"ם והתפא"י. לבירור נרחב ראה שער יסודות ההלכה פרק ה.

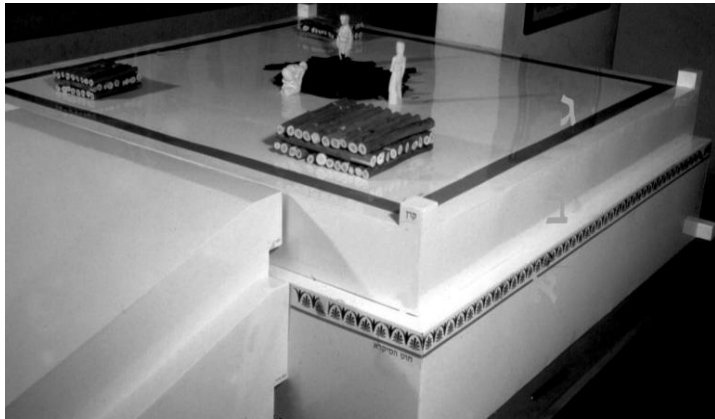
12. מידות ג,ב; רמב"ם בית הבחירה ב,א.

13. שם. ראוי לציין שאין זו חובה הלכתית אלא דרך מעשית לסילוק הדם.

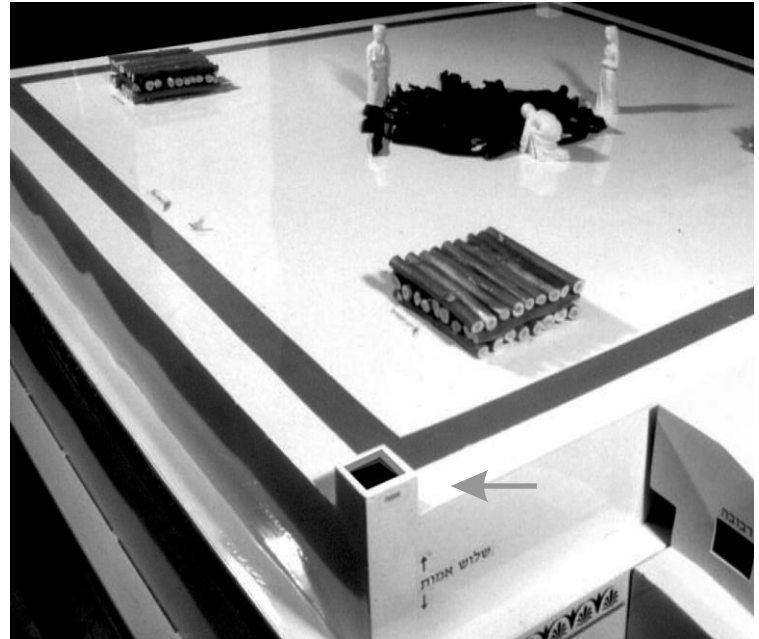
14. פירוש אפשרי לתוס' (ד"ה מלאוהו כמזרק) ושטמ"ק אות א' לזבחים נד,ב; וכך עולה מתיאור המזבח באגרת אריסטיאס אות צ"א. לבירור נרחב בנושא ראה שער יסודות ההלכה פרק ז.

15. כך סוברים רוב ככל הראשונים (רש"י, רמב"ם ועוד), מלבד הראב"ד, הסובר שקרנות המזבח יצאו במרחק 4 טפחים מקצה מקום המערכה. זאת מאחר ולדעתו מקום המערכה גדול מ-24 אמה, והקרנות יצאו במקום התחלת 24 אמה. לבירור נרחב בנושא ראה שער יסודות ההלכה פרק ו.

16. זבחים נד,ב; רמב"ם בית הבחירה ב,ה. מדברי הרמב"ם נראה שקרנות המזבח

חוט הסיקרא: בתמונה נראה חוט הסיקרא (א) המצויר על המזבח. החוט נמצא בגובה חמש אמות ותפקידו להבדיל בין דמים עליונים לדמים תחתונים. כמו כן, מעליו היו מצוירים ציצים ופרחים כדעת רבי בזבחים סב, א.

קרן המזבח: בתמונה ניתן לראות את החלל שבקרן, כשיטת הרמב"ם שהחלל מופנה כלפי מעלה.

התפוח:

יח. הכוהנים גורפים את האפר שנשאר משריפת הקרבנות אל מרכז גג המזבח. ערימת דשן זו נקראת 'תפוח'.²²

התפוח: בתמונה נראה התפוח לפי שיטת רוב הראשונים, כשהמדובר הוא על ערימת הדשן שבמרכז המזבח הקרויה לשיטתם 'תפוח'.

חוט הסיקרא:

יד. יש לצייר קו אדום סביב המזבח, באמצעו, בגובה חמש אמות, כדי להבדיל בין מקום הדמים העליונים למקום הדמים התחתונים.¹⁹

טו. חוט הסיקרא הוא חוט דק, אך אין לעשותו דק מדי, שכן עליו להיות ניכר, כדי שיוכל למלא את תפקידו ולסמן את הגבול בין חלקו העליון של המזבח לחלקו התחתון. לפיכך נראה שראוי לעשותו ברוחב 10 ס"מ.

טז. היעדר חוט הסיקרא אינו מעכב את העבודה על המזבח.²⁰

יז. יש אומרים שיש לצייר ציורים של פרחים, ציצים וקלעים באמה שמעל חוט הסיקרא, וכן ראוי לנהוג לכתחילה, אך אין זה מעכב את כשרות המזבח.²¹

נראה לענ"ד, שסיבה זו אינה מספקת, שכן גם דבר שנועד לסמן משהו יכול לעכב אם דינו נלמד מהתורה, ומה בכך שנועד רק לסימון? ולכן נראה לי שהסיבה שאינו מעכב היא, שאין חוט הסיקרא נמנה בין החלקים והדברים המעכבים במזבח, כמוזבא בגמרא בזבחים סב, א.
 21. לדעת רבי בזבחים סב, א, הציורים הללו אף מעכבים. אלא, שרבי יוסי ברבי יהודה חולק על רבי, והרמב"ם פסק כמותו, ולכן מן הראוי לצייר ציורים אלו על המזבח אך אין הם מעכבים.
 22. כך סוברים רוב הראשונים, כגון: המפרש לתמיד, הרא"ש ורבינו גרשום לתמיד (כחב), וכן פסק הרמב"ם. המפרש לתמיד מסביר שערימת הדשן נקראת כך, כי היא עגולה כתפוח. הרא"ש אומר, ששם זה ניתן לכל דבר מקובץ וגבוה, אף אם אינו עגול.
 לעומת זאת הראב"ד סובר, שה'תפוח' היא טבלא מרובעת או עגולה בגובה אמה על גג המזבח, לתוכה היו גורפים את האפר. המאירי סובר, שבאמצע

19. מידות גא; רמב"ם בית הבחירה ב, ט. אמנם, יש שפירש (רבנו הלל לתורת כוהנים ויקרא חובה יח, ח) שחוט זה הינו בליטה ממשית במזבח, העשויה מאבני המזבח. ראייתו היא מכך שדם ששייריו צריכים להגיע ליסוד, צריך להינתן רק בחצי התחתון של המזבח, שכן אם הדם יינתן מעל חוט הסיקרא שהינו בליטה - הוא לא יגיע ליסוד. כן כתב המלבי"ם לגבי מזבח העתיד בפירושו ליחזקאל מג, ג-טז. אולם האחרונים (עזרת כוהנים שם, ערוה"ש ה, כא, ועוד) חולקים על כך, ולדעתם חוט הסיקרא אינו בליטה אלא קו צבוע על המזבח, וכן משמע בפשוט מדברי הגמרא בבכורות יז, ב ד"ה דמרווח בה פורתא, והרמב"ם בהלכות שבת יא, יז, עיין שם.
 20. יריעות שלמה בית הבחירה ב, ט. אמנם, היריעות שלמה סובר שחוט הסיקרא אינו מעכב, מאחר והוא סימן בעלמא, וזאת למרות העובדה שחז"ל לומדים את דינו מהפסוק האומר שלמזבח הנחושת היה רשת עד חצי המזבח. אך

ה'שיתין' וספלו הכסף בגג המזבח:

יט. לצורך מצוות ניסוך המים והיין על המזבח, יש לחבר²³ שני ספלים מכסף לפינה הדרומית מערבית של גג המזבח. את היין והמים שמנסכים על גבי המזבח שופכים לתוך ספלים אלו.²⁴

כ. במקום בו מונחים ספלי הכסף בגג המזבח, יש ליצור נקבים ('שיתין') שעוברים מגג המזבח ועד הבור לניקוז הנסכים שבתחתית המזבח הנקרא 'שית'. נקבים אלו יעשו בשעת יציקת המזבח.

כא. בתחתית כל ספל יש נקב ('חוטם') שהמים והיין נשפכים דרכו אל ה'שיתין' ומשם לבור.²⁵ צורת ספלים אלו היא כצורת משפך, כך שגם אם הכהן מגביה ידו ושופך את היין והמים אל הנקבים שבראש המזבח מגובה - הנסכים יגיעו לנקבים ולא יתפזרו לכל עבר.

כב. הנקב שבתחתית הספל, שמיועד לניסוך היין, רחב יותר מהנקב שבתחתית הכלי שמיועד לניסוך המים, כדי שבשעת הניסוך היין והמים יזרמו באותו קצב על אף סמיכותו של היין.²⁶

ספל: ספל מזהב שהוכן ב'מכון המקדש' בירושלים. בתחתית הספל יש צינור ('חוטם') כשיטת רש"י, אולם ניתן לעשות נקב בלבד ללא צינור, כשיטת הרמב"ם.

המזבח. ניסוך ישיר על המזבח אינו מוריד בקודש את היין והמים, מאחר והמזבח קדוש יותר מצלוחית הזהב. דוגמא לכך, ששפיכה ישירה על המזבח אינה הורדה בקודש, מצאנו בשפיכת הלבונה שהיתה על שולחן לחם הפנים על מזבח העולה, כאשר לבונה זו נשפכת על המזבח מתוך שני ביזכי זהב (תוס' שם).

24. משנה שם. לדעת ר' יהודה הספלים היו עשויים מסיד - אבן, אך חכמים חולקים וסוברים שיש לעשותם מכסף, והלכה כחכמים עיין רמב"ם תמידין ומוספין יז.

25. תוספות סוכה שם ד"ה כמין; רמב"ם שם. לדעת רש"י (שם ד"ה כמין) החוטם היה מין צינור קטן שהיה בתחתית הספל, ודרכו זרמו הנסכים אל השיתין. למעשה ניתן לבנות את הספל גם באופן זה, כשצורת החוטם אינה מעכבת.

26. גמרא שם.

גג המזבח היה עיגול נמוך בגובה אמה שלתוכו צוברים את האפר, כשמקום זה והאפר שבתוכו נקראים שניהם 'תפוח'.

23. תוס' (ד"ה שני ספלים), מאירי (ד"ה אמר המאירי), וריטב"א (ד"ה והא דתנן) על המשנה בסוכה (מח, א). במשנה מבואר, שהכהן המנסך את היין והמים על המזבח, היה שופך נוזלים אלו מתוך צלוחית זהב לתוך ספלים מכסף שהיו מונחים על גג המזבח. ראשונים אלו מתקשים: כיצד ניסכו מצלוחית זהב לספלים מכסף, שהרי "מעלין בקודש ואין מורידין", ושפיכת יין ומים מצלוחית זהב לספל כסף מורידה את קדושתם! בגלל בעיה זו, לאחר סילוקו של לחם הפנים משולחן הזהב שבהיכל והוצאתו ל'אולם', היו מניחים את הלחמים ב'אולם' על שולחן מזהב דווקא, ולא על שולחן כסף או שיש, זאת כדי לא להוריד את קדושתו של הלחם!

קושיא זו מביאה ראשונים אלו למסקנה, שספלי הכסף היו מחוברים למזבח ונחשבים כגופו, על כן הם אינם נחשבים כלי, והניסוך נחשב כניסוך ישיר על